

Universitetet
i Stavanger

**Moe, S. (2012) Sosiologien og menneskerettighetene.
Sosiologisk tidsskrift, 17(1), pp. 3-17**

Lenke til publisert versjon:

<http://www.idunn.no/ts/st/2009/01/>

[sosiologien_og_menneskerettighetene?highlight=#highlight](http://www.idunn.no/ts/st/2009/01/sosiologien_og_menneskerettighetene?highlight=#highlight)

(Det kan være restriksjoner på tilgang)

UiS Brage

<http://brage.bibsys.no/uis/>

Denne artikkelen er gjort tilgjengelig i henhold til utgivers retningslinjer.

Det er forfatterens siste upubliserte versjon av artikkelen etter fagfelleevaluering, såkalt postprint.

Dersom du skal sitere artikkelen anbefales det å bruke den publiserte versjonen

Sosiologien og menneskerettighetene

Sverre Moe

Sociology and Human Rights

Sociology has traditionally been critical of the idea of universal human rights. Marx, Durkheim and Weber all opposed it from quite different positions. Generally, their criticism pointed to human rights as making man into something abstract, a-historical and decontextualized, thus representing notions contrary to questions concerning relations of man and society that are central to sociology. Likewise, the normative and ideological character of the rights was understood as contrary to sociology as an empirical science in its own right. Still, the idea of human rights has continued to expand, with modern society now referring to the issue in numerous situations. Modern sociology therefore has to ask why the relation between man and society is expected to be ordered by granting people expanded rights and to study how this order is working. The article focuses on relevant theoretical and empirical sociological themes for the study of human rights in world-society.

Keywords: *conflict, human rights, meaning, moral, social theory, welfare, world-society*

I. Innledning

Menneskerettighetene er komplisert sosiologisk terreng, både når det gjelder teoretisk og metodisk tilnærming.¹ Samtidig er dette en tematikk som preger mye av kommunikasjonen vedrørende forholdet menneske/samfunn i våre dager. Det henvises til menneskerettigheter i utallige situasjoner og sammenhenger, ikke bare i rettsvesenet og internasjonal politikk, og det sier seg derfor selv at dette bør være et sentralt sosiologisk tema. Vi skal ikke påstå at faget har sviktet på noen måte. Det vil være feil, men det kan likevel være grunn til å hevde at sosiologien ikke har maktet å gi menneskerettighetene tilstrekkelig oppmerksomhet.

Vi har ikke tenkt å analysere det siste videre, men det kan være grunn til å minne om at sosiologien alt fra starten av stilte seg kritisk til forståelsen av menneskerettighetene som mekanisme for regulering av forholdet menneske/samfunn. Både Marx, Durkheim og Weber var kritiske, og deres kritikk har i og for seg gyldighet den dag i dag (König, 2002).² De mente, hver fra sitt ståsted og kort

oppsummert, at menneskerettighetene opererer med en a-historisk og kontekstløs universalisme og normativitet som i sitt vesen gjør mennesket til et frittsvevende sosialt og kulturelt subjekt, altså et abstrakt vesen uten bindinger og forpliktelser av sosial karakter. En slik forståelse var uforenlig med et empirisk orientert sosiologisk prosjekt som nettopp var opptatt av slike forhold. For Durkheim var de for eksempel mer å forstå som uttrykk for den moderne individualisme som han betraktet som problematisk.³

I og for seg er det derfor ikke vanskelig å forstå at sosiologien som en empirisk orientert samfunnsvitenskap kan ha lett for å avvise menneskerettighetene som en moderne humaniserende metafysikk som bryter sammen i paradoksi og selvmotsigelser med en gang man begynner å gå nærmere inn i tematikken. Man opplever kanskje et høyt motiverende pathos som synes å virke relativt uavhengig av den realitet som jo er rettighetenes grunnlag og referanse. Samtidig er det altså slik at vi her snakker om en helt sentral mekanisme for regulering av sosialt liv i det moderne samfunnet, og det er på det grunnlaget vi må søke å forstå og forklare denne tematikken. Sosiologien må med andre ord betrakte hvordan samfunnet prøver å regulere forholdet mellom mennesker og mellom menneske og samfunn gjennom å tildele mennesker rettigheter utelukkende i kraft av at de er mennesker.

Hvordan kan så en sosiologisk tilnærming utformes? Her er det sikkert flere veier å gå, alt etter hvilke perspektiv man anlegger. I det følgende skal vi skissere noen muligheter som gir seg, og vi har valgt å organisere teksten i tre seksjoner. Den første muligheten (seksjon 1) ligger i beskrivelsen av menneskerettighetene som sådan. Hva er det de sier, og hva innebærer det de sier? For en sosiolog vil det være sentralt å studere de sosiale, moralske og kulturelle forhold ved rettighetene, samt at man også bør kunne identifisere den menneskeforståelse og den samfunnsforståelse de uttrykker. Den andre muligheten (seksjon 2) ligger på det samfunnsteoretiske planet, og da må vi bl.a. spørre etter hva slags samfunn det er tale om. Hva slags samfunn er det som tildeler mennesker rettigheter på en slik måte? I et slikt perspektiv ligger det derfor også spørsmål knyttet til globalisering. En tredje mulighet (seksjon 3) ligger i å studere de universaliserende menneskerettighetene ut fra konkrete problem de utvikler. Her er mulighetene mange, men vi vil avgrense oss til å syntetisere fire aspekt eller problemfelt som hver for seg kan åpne for viktige empiriske studier. Vi har valgt å kalle disse for rettighetenes velferdsaspekt, deres moralske aspekt, deres meningsaspekt og deres konfliktaspekt.

Det er denne tredelingen vi vil holde fast ved i det følgende. Det betyr at vi vil tone ned betoningen av det rettslige perspektivet, som dominerer mye av diskusjonen om menneskerettighetene. Likeledes betyr det at vi også vil tone ned vektleggingen av det politiske perspektivet, som er det andre viktige fundamentet

for menneskerettighetene. Årsaken er rett og slett plasshensyn, vel også at dette er diskusjoner som domineres av jurister og statsvitere, men det kan være grunn til å påpeke at vi dermed også toner ned viktige spørsmål som angår rettssosiologi og politisk sosiologi. Det internasjonale rettighetsregimets strukturer og prosesser er selvsagt av konkret betydning som samfunnsmessig bestemmelse og regulering av menneskelig og institusjonell atferd. Det er all grunn til å holde fast ved at rettighetene eksisterer som sosial realitet, ikke bare som ideelle erklæringer, men også som nasjonal og internasjonal rett.⁴ Vårt mål er, som sagt, ikke å referere den politiske og juridiske diskusjonen, heller ikke den moralfilosofiske debatt om rettighetene, men å tematisere en sosiologisk tilnærming.⁵

2. Menneskerettighetene

Det er ikke så vanskelig å slutte opp om menneskerettighetene, men det er ikke like lett å praktisere dem.⁶ Det er heller ikke så vanskelig å referere til menneskerettighetene, men det er ikke like lett å identifisere dem. De er omfattende, og de inngår i et komplekst nett av internasjonale og regionale avtaler, samt at de er til stede i nasjonal lovgivning og rettspraksis på ulike måter. Der fremstår de som moderne (positiv) rettslige reguleringer knyttet til faktiske forhold, mens de i andre sammenhenger fremstår mer som moralske ideal av normativ karakter. Videre er det slik at de er differensiert i forhold til grupper (kvinner, barn, fanger, vel også religion, i og med at det finnes en egen muslimsk menneskerettsavtale). Man skal også være oppmerksom på at noen av rettighetene handler om *frihet fra* statlig styring og regulering (ytringsfrihet, trosfrihet m.v.), mens andre igjen handler om det som mer har preg av å være *krav* til staten (rett til bolig, helse, utdanning m.v.).

Vi tar også med at menneskerettighetene slett ikke er noen statisk struktur av krav og forventninger, all universalisering til tross. Snarere er det slik at de har evolvert og ekspandert, samt at de har fungert på ulik måte gjennom sin historie (Donnelly, 2003). De første rettighetene (USA 1776, Frankrike 1789) var fokusert på rettigheter i forhold til kongemakt og føydale strukturer, og de betonte derfor verdier knyttet til individets frihet og autonomi. Dette var rettigheter formulert i opplysningstidens kontekst av sterk tro på menneskets kvaliteter og muligheter, og de har preg av å angi konstitusjonelle premisser for utviklingen av stater basert på parlamentarisk demokrati. Slik fungerte da også rettighetene i den påfølgende lange perioden av nasjonsbygging og etablering av moderne, vestlige stater. Etter hvert fikk de også betydning for utviklingen av den organiserte arbeiderbevegelsen og kvinnebevegelsen og de rettighetskrav som disse formulerte.

Det var imidlertid etter 2. verdenskrig at de på nytt kom til å prege den

internasjonale dagsordenen (Bobbio, 2001). FN-erklæringen av 1948 var således sterkt orientert mot rettighetenes potensial for å utvikle fred. Ellers var etterkrigstiden preget av at de ble brukt som et viktig instrument for kritikk av de kommunistiske statene. Etter Sovjetunionens sammenbrudd har det imidlertid skjedd en kraftig utvikling av rettighetene både når det gjelder omfang, innhold og anvendelse. Dels ved at deres internasjonalt forpliktende karakter er blitt mer og mer omfattende, dels ved at de er blitt inkorporert i nasjonal rett, dels ved at deres innhold er blitt utvidet, og dels ved at de i økende grad er blitt koblet til demokratibegrepet, for ikke å si at de nærmest fremstår som synonyme med demokrati. I dette komplekse bildet inngår også en økt bruk av rettighetene i forhold til dyr og naturen, samt at organisasjoner (NGOer) som fokuserer på rettighetene har fått samfunnsmessig gjennomslag (Human Rights Watch, Amnesty m.v.). For øvrig er det slik at vi i dag møter alle disse historiske aspektene ved rettighetene, noe som forklarer mye av de paradoks som de representerer, for eksempel at de krever både «mindre stat» og «mer stat». Det er altså samfunnsmessig dynamikk knyttet til utviklingen av rettighetene, og det betyr at sosiologien bør ha en viktig oppgave i å si noe om den samfunnsmessige kontekst de virker i. Hva er det ved dagens samfunn som tilsier at problem og konflikter søkes løst gjennom menneskerettigheter?

Er det noe som kjennetegner menneskerettighetene fra den franske revolusjon og den amerikanske uavhengighetserklæringen til i dag, så er det at de postulerer noen universelle og ukrenkelige menneskerettigheter, altså rettigheter man har, rett og slett i kraft av at man er et menneske. Så blir spørsmålet (som allerede Edmund Burke stilte): Hva slags menneske refereres det til? Hva har man rettigheter i forhold til? Tenker man ut fra naturretten, slik man gjorde i opplysningstiden, er menneskelighet en kvalitet man har som menneske, og den rett man kan kreve er knyttet til en slik kvalitet. Om et foster eller en avdød person kan sies å ha slik rett, tenkte man ikke på (heller ikke om kvinner, barn, slaver og indianere hadde slike retter). Etter som menneskerettighetene er utviklet til et komplekst regelverk av internasjonalt bindende karakter, er slike forhold blitt trukket inn. Sosiologisk bør det derfor være interessant å studere hvordan begrepet «menneske» (menneskelighet, individ, individualitet, menneskeverd, personlighet m.v.) konstrueres gjennom menneskerettighetene. Hvordan håndteres noe så komplekst og mangfoldig gjennom et universelt forpliktet begrep om den menneskelige natur? Kompleksiteten og mangfoldet blir fort tydelig når man betenker at begrepet «menneske» omfatter alt fra det rent biologiske (det naturvitenskapelige) til det kulturelt og sosialt konstruerte, for eksempel begrep om rasjonalitet og handling (begrepet «rasjonell aktør»). Omfattes et foster av rettighetene? Er barn å regne som rasjonelt handlende? Er rettighetene å forstå som identiske med behov og interesser, og

hva betyr i så fall det? Det bør kunne være en meningsfull sosiologisk oppgave å studere hvordan det moderne samfunnet konstruerer begrep om mennesket gjennom sin kommunikasjon om menneskelige rettigheter.

Det neste spørsmålet er knyttet til menneskerettighetenes grunnlag og innhold, for eksempel når det gjelder frihet, likhet og rettferdighet, som er de klassiske verdiene. Hvordan begrunnes de, hva er deres legitimitet og gyldighet, hvordan sikres de og hvordan håndteres de? Her er det mye paradoksi, særlig i forholdet menneske/samfunn. Det går bra så lenge mennesket eksternaliseres fra samfunnet og tenkes som samfunnets omverden, men med en gang mennesket inkluderes i samfunnet, oppstår det problem. Det gjelder ikke bare i forholdet til politikken, retten og andre institusjoner (særlig staten), men også i forhold mennesker imellom (for eksempel når frihetskrav kolliderer med likhetskrav). En slik samfunnsmessig inklusjon er nærmest umulig å unngå, og den fremgår dessuten som en integrert del av rettighetene (retten til meninger, retten til deltakelse, retten til organisering, retten til helsetjenester m.v.).

Hvordan kan så alle mennesker ha de samme universelle rettigheter i forhold til et samfunn som de selv er en del av? Er ikke det en *contradiction in terms*? At vi kan ha borgerrettigheter som medlemmer av en nasjonalstat kan så være, men menneskerettighetene går jo langt ut over en slik kontekstuell og historisk-empirisk gitt avgrensning (Delanty, 2000). Eksempelvis er det slik at borgerrettigheter gjerne også er knyttet til en rekke *plikter*, noe menneskerettighetene ikke gjør. I sitt vesen er de rene rettigheter – tomme for plikter. Rett nok angir de atskillige statlige plikter, også mellommenneskelige plikter, men individuelle plikter er de tomme for. Et annet og mer påtakelig eksempel finner vi i det forhold at mennesker uten borgerretter (statsborgerskap) også omfattes av menneskerettighetene. Dette er jo tilfellet for de store grupper asylsøkere og flyktninger, altså de millioner som vel har størst behov for rettigheter. Fra et sosiologisk perspektiv bør det være mulig å studere hvordan menneskerettighetene utvikler paradokser i forholdet menneske/samfunn og hvordan dette håndteres. Slik vi ser det, handler det mye om det samfunnsbegrep de impliserer. Særlig gjelder det forståelsen av menneskerettighetene som juridisk formidling mellom menneske og samfunn, samt forståelsen av rettighetene som moralsk forankrede normer. Tenker vi slik, handler rettighetene om spørsmål vedrørende rett og moral i det moderne samfunnet (Habermas, 1996). La oss derfor gjøre en kort ekskurs på dette temaet.

Nå er det slik at menneskerettighetene etter hvert utgjør et komplekst nett av bindende internasjonale avtaler, altså internasjonal rett/folkerett. Avtalene er inngått av selvstendige nasjonalstater, og det er opp til disse å implementere rettighetene i sin egen rett og politikk (Anleu, 1999). FN-systemet er en sentral

adresse, men det finnes også regionalt forpliktende avtaler. I den forstand kan man derfor si at rettighetene er legitimert som rett, men også her støter vi på en rekke problem. Hvor «finnes» egentlig disse rettighetene? Hva er deres samfunnsmessige adresse? Hva legitimerer de, og hvor går grensen for deres virkeområde? I og for seg kan man nok si at de i stor (og økende) grad eksisterer som nasjonal rett, altså i legalisert form, men deres universelle karakter tilsier at deres gyldighet ikke kan ha et mylder av territorielt avgrensede adresser som betinger statsborgerskap.

Likeledes gir de problem for politikken: Hvordan kan det drives nasjonal politikk når politikken legitimitet underordnes internasjonal rett som gir borgerne omfattende rettigheter, men ingen plikter? Slik vi ser det, handler forståelsen av menneskerettighetene som jus ikke bare om nasjonalstatens problem i globaliseringens tid (Strange, 1996; Østerud, 1999; Levy og Sznaider, 2006), men også om forholdet mellom ulike funksjonssystem, for eksempel forholdet mellom rett og politikk. Her er det blitt fremholdt at rettighetene innebærer at den nasjonalstatlige politikken handlingsrom reduseres gjennom økt binding til internasjonal rett, men det kan også vises til at internasjonal politikk har vært villig til å gripe inn i enkeltstaters indre anliggender uten å føle seg bundet til internasjonal rett. Begrepet «humanitær intervensjon» (for eksempel NATOs inngripen i Kosovo 1998–99) er således også blitt en del av rettighetenes realitet (Matlary, 2004; Albert og Hilkermeier, 2004; Beck, 2006).

Hvis vi så betrakter de sosiale, moralske og kulturelle forhold ved rettighetene, er det vel kjent at kritikken har gått ut på at menneskerettighetene uttrykker en typisk vestlig oppfatning som kommer i konflikt med andre kulturer, religioner og andre samfunnsordninger. Mange av konfliktene rundt rettighetene handler om slikt, og dette går direkte på deres krav om universell gyldighet. De er følgelig etnosentriske og eurosentriske, slik bl.a. antropologien har fremholdt (Renteln, 1990; Rorty 1998: 167–185). Hvis de skal ha universell gyldighet uavhengig av tid og sted, må det på en eller annen måte implisere et begrep om en universell moral, noe som vel også måtte indikere at det økte fokus på menneskerettigheter er knyttet til en sterkere «global moral». Ser man dette ut fra begrep om mangfold og kjennskap til empiriske forhold, er det lite som tyder på noe slikt. Forholdet mellom menneskerettighetene og ulike religioner synes å være det mest eklatante eksemplet i så måte. Likeledes er det vel kjent at asiatiske kulturer har stilt seg fremmed til forestillingen om at mennesket skal kunne kreve rettigheter av det sosiale fellesskapet. I Kina er det eksempelvis slik at mennesket tradisjonelt defineres samfunnsmessig gjennom plikter, ikke rettigheter (Bauer og Bell, 1999). Til dette bildet av kulturell heterogenitet hører også mange spørsmål knyttet til helt konkrete skikker og regler (om ekteskap, forpliktelser, seksualitet m.v.) (Renteln, 1990).⁷

Som man ser, representerer menneskerettighetene et komplisert sosialt terreng. De er vanskelig å gi en entydig sosial adresse ved at de skal virke både globalt og nasjonalt. Rett nok er det slik at det er nasjonalstaten som er deres juridiske adresse, deres *duty bearers*, som det heter i juridisk terminologi, men rettighetenes karakter og legitimitet virker uavhengig av territorielle grenser (Levy og Sznajder, 2006). I tillegg er globaliseringen kjennetegnet av internasjonale organisasjoner og selskaper som det har vist seg vanskelig å forplikte overfor rettighetene. Likeledes er de vanskelig å plassere funksjonelt ved at de opptrer både som rett, som politikk og som moral. Til dette hører det også at de er vanskelig å identifisere ved at de både representerer en ontologiserende, universalistisk statikk og en ekspanderende dynamikk av ideelle mål og gode ambisjoner. Her kan det også legges til at selv om de nok fører til mye godt, så fører de også til mye konflikt, endog til krig.⁸ Til tross for en slik kompleksitet, får de altså større og større samfunnsmessig betydning. Hvordan kan det forklares sosiologisk?

3. Menneskerettigheter og samfunnsteori

Hvis vi holder fast ved at menneskerettighetene uttrykker ambisjoner om å regulere forholdet menneske/samfunn, har sosiologien mye teori å by på. Forutsetningen er imidlertid at vi er villige til å anerkjenne at rettighetene virker med referanse til en global struktur, altså at deres referanse er verdenssamfunnet (Moe, 2001). Rettighetene forutsetter på mange måter, og i økende grad, et samfunnsbegrep som omfatter alt sosialt liv på kloden. Tenker vi slik, åpner vi også for å kunne differensiere mellom (nasjonal)stat og (verdens)samfunn, noe som igjen gjør det mulig å forstå hvordan mange av problemene knyttet til rettighetene er relatert til forholdet mellom det geografisk avgrensede nasjonal-statlige og det globale. Konkret kjenner vi dette som problemet med at politikken og retten vesentlig opererer innenfor de nasjonalstatlige rammer, mens rettighetene i sitt vesen er grenseløse. Tenker man formelt og funksjonelt, er det her vi finner hovedproblemet. I tillegg kommer selvsagt de mange kulturelle, religiøse og regionale ulikheter.

For rettsvitenskapen og statsvitenskapen er differansen stat/samfunn et kjerneproblem når det gjelder menneskerettighetene, men for sosiologien fremstår imidlertid dette mer som et følgeproblem. Her er det jo samfunnsbegrepet som er det sentrale, og det sosiologiske spørsmålet blir først og fremst å kunne si noe om den samfunnsmessige kontekst som gjør rettighetene så sentrale. Hva er det ved verdenssamfunnet som gjør at det fokuserer så sterkt på menneskets rettigheter?

I og for seg er all sosiologisk samfunnsteori her relevant. Vi nevnte innled-

ningsvis at Marx, Weber og Durkheim stilte seg negative til menneskerettighetene som regulerende mekanisme i det moderne. Det kan så være, men hvis vi tenker etter, ser vi at deres teorier også kan ha gyldighet i dag. Den empiriske referansen er imidlertid en annen. Deres referanse var den naturrettslige tenkning som lå til grunn for de første rettighetene, ikke de moderne vedtatte rettighetene med karakter av positiv rett, men begrepene og tenkemåtene deres bør kunne brukes. De grunnleggende problemstillingene knyttet til forholdet menneske/samfunn er ikke så fundamentalt forskjellige (König, 2002). Dersom man legger vekt på at rettighetene primært har en moralsk karakter, samt at verdenssamfunnet representerer problem knyttet til arbeidsdeling, burde det være mulig å bruke Durkheims begrep og perspektiv. I så fall blir spørsmålet om rettighetene representerer et slags forsøk på å skape en *conscience collective* av global karakter. Tenker man i weberianske termer, blir det nærliggende å spørre om rettighetene er uttrykk for en type aktørtenkning som ikke er annet enn den oksidentale formålsrasjonalitet som Weber identifiserte. Er fortellingen om menneskerettighetene en del av fortellingen om hvordan den vestlige rasjonaliteten globaliseres? Når det gjelder Marx, går det også an å anlegge et marxistisk perspektiv, hva enten man tenker rettighetene som humaniserende ideologi eller som kapitalistisk ekspansjon.

Det finnes imidlertid også moderne sosiologisk samfunnsteori som er relevant, først og fremst ved at dette er teori som eksplisitt har verdenssamfunnet som referanse, samt at det er teori som direkte tematiserer menneskerettighetenes ekspansjon. Vi tenker på teorier om verdenssystemet (World-System Analysis), Niklas Luhmanns systemteori, Ulrich Becks analyser av globalisering og individualisering og ny-institusjonalismen, slik den er utviklet i miljøet rundt John W. Meyer.⁹ Hver av disse knytter seg til den sosiologiske tradisjonen.¹⁰ Vi skal bruke det meste av denne seksjonen til å skissere disse perspektivene. I tillegg skal vi også vise til Bryan S. Turners arbeid som særlig er knyttet til begrepet «*citizenship*». Vi skal ikke gjøre noen eksplisitte sammenligninger, men vi mener at det er en del sammenfall mellom noen av disse tenkemåtene, først og fremst ved at de «sosiologiserer» rettighetene gjennom å betrakte dem som historisk og sosialt betingede fenomen, altså samfunnsmessig relative.

Når det gjelder World-System Analysis (Immanuel Wallerstein, André Gunder Frank m.fl.), er den bl.a. marxistisk inspirert i den forstand at den fokuserer på kapitalismen som en sentral kraft også når det gjelder politisk makt og innflytelse (Wallerstein, 1991; Chase-Dunn og Grimes, 1995; Chase-Dunn, 1999). Menneskerettighetene er således intimt knyttet til ulikhet i nasjonalstaters og regioners makt i en globalisert økonomi, hvilket også innebærer at de sentrale «vestlige» regionene kan sette krav til andre stater og regioners økonomi og politikk (for eksempel gjennom Verdensbanken, WTO,

IMF og andre organisasjoner, inklusive menneskerettighetsorganisasjoner).¹¹ Eksempelvis er det slik at kapitalismen fordrer en rekke «friheter», også menneskelige friheter/rettigheter, og menneskerettighetene kan følgelig betraktes som en form for kolonialiserende prosjekt knyttet til den individualisering og frikobling fra sosiale og kulturelle bindinger som den moderne kapitalismen er avhengig av for å kunne utvikle nye markeder (Bornschiefer, 1999). Vi skal være forsiktige med å fremstille World-System Analysis som en konsistent teori, og det skal også tas med at spørsmålet om menneskeretter ikke utgjør noen sentral tematikk, men det er altså en tilnærming som tematiserer rettighetene i et perspektiv av makt og hegemoni.

Niklas Luhmann er kanskje den sosiologen som mest eksplisitt har tematisert utviklingen av menneskerettighetene gjennom sin samfunnsteori (Luhmann, 1997; 1993), noe som vel er forståelig når man betenker at han forsto det moderne samfunnet som et verdenssamfunn, at han forsto mennesket som omverden for samfunnet, samt at Luhmann selv hadde en juridisk bakgrunn. Den nederlandske rettssosiologen Gert Verschraegen (2002) har skrevet en syntetiserende artikkel om det han mener er Luhmanns genuint sosiologiske teori om menneskerettigheter.¹² Det handler da konkret om at oppfatninger om frihet og rettigheter er resultat av endringer i samfunnsstrukturen, nærmere bestemt utviklingen av det moderne samfunnets dominerende struktur, nemlig funksjonell differensiering. En slik utvikling innebærer at verdenssamfunnet preges av selvreferensielle, autonomt virkende og til dels globalt virkende funksjonssystem (økonomi, politikk, religion, utdanning, vitenskap, massemedia m.v.). Alle disse er fokusert mot sin egen funksjon, men ingen av dem kan representere samfunnet som sådan (og intet menneske kan leve sitt liv i bare ett funksjonssystem). I sitt vesen er derfor verdenssamfunnet preget av at mennesket eksternaliseres, og at det kun kobles til samfunnet gjennom de differensierte funksjonssystemene. Luhmann betrakter derfor det moderne verdenssamfunnets fokus på frihet og rettigheter som nødvendig for å sikre mot selvdestruktiv de-differensiering, slik man kan se mange groteske eksempler på. Likeledes sikrer rettighetene at mennesket tas hensyn til innen en primært funksjonsfiksert struktur som tenderer mot å ekskludere menneskelige hensyn. De sikrer at mennesket inkluderes i samfunnet uansett kjønn, rase, sosial status m.v. Sagt på en annen måte: Rettighetene sikrer individualitet, humanitet og deltakelse, ikke bare som rettigheter, men som en forutsetning for at dette skjer på bakgrunn av den enkeltes (frie) valg og preferanser. At dette skulle indikere noe normativt i retning av harmoniserende integrasjon, slik Parsons (1971) tenkte, var imidlertid fremmed for Luhmann. De sikrer nok menneskelige hensyn, men de skaper også en rekke problem og konflikter.

Innen ny-institusjonalismen, hvor vi regner John W. Meyer som den fremste

representanten, har også utviklingen av menneskerettigheter fått mye oppmerksomhet (Meyer, Boli, Thomas og Ramirez, 1997; Meyer, 2000; Meyer og Jepperson, 2000). Hvis vi sier at Luhmann tenker ut fra tradisjonen fra Durkheim, er det snarere Webers orientering mot handlingsbegrepet som er ny-institusjonalismens perspektiv. I det ligger at den oksidentale rasjonaliteten, særlig formålsrasjonaliteten, i økende grad har fått global karakter. Som kjent forutsetter den autonome individ som sikres sin handlingsfrihet gjennom den moderne, saksorienterte retten og dens sikring i en demokratisk politikk. I det siste ligger derfor også en klar tematisering av de krav til nasjonalstatlig politikk som utviklingen innebærer. Sett ut fra et slikt perspektiv er den økende bruk av rettighetene og det økte innholdet uttrykk for den samme kulturelle *Entzauberung* av tradisjon, skikker og vaner som Weber betonte. Det vesentlige ved ny-institusjonalismen er derfor, etter vår oppfatning, dens betoning av at rettighetene sikrer oppfatningen av mennesket som en fri, rasjonelt velgende aktør i en samfunnsmessig kontekst som i økende grad opererer med dette som en forutsetning.

Ulrich Beck har bl.a. vært opptatt av globalisering, modernitet og individualisering. I sine seneste arbeider har han også fokusert mye på begrepet «*cosmopolitanism*».¹³ Hans arbeid er primært orientert mot å finne gode samfunns-teoretiske begrep (for eksempel «risikosamfunn» og «refleksiv modernisering»), og han trekker inn menneskerettighetene i den forbindelse. Hvis vi skal syntetisere, er det formodentlig hans diskusjon av begrepet «individualisering» (Beck og Beck-Gernsheim, 2002) og begrepet «*cosmopolitanism*» (Beck, 2006) som er av størst relevans for vårt tema. Individualiseringen forstås som en følge av globaliseringen, og den innebærer bl.a. økt fokus på individuelle rettigheter, inklusive menneskerettigheter. Det gjelder ikke bare som subjektivt fokus på individualitet, men også som forventninger om at individuelle rettigheter bør gjelde som en universell norm. Med «*cosmopolitanism*» prøver han å fange inn det vi kan kalle globaliseringens kosmopolitiske følger. I sitt vesen er politikken fortsatt bundet til den territorielt avgrensede og suverene nasjonalstaten, men dens konsekvenser er i stor grad av kosmopolitisk karakter (økologiske problem, terror, migrasjon, humanitær krig m.v.). I en slik utvikling står fokus på menneskerettigheter helt sentralt ved at de legitimerer intervensjon, ved at de siviliserer stater og ved at de gir rettigheter til de rettighetsløse. Det skal også nevnes at Beck er opptatt av at sosiologiens samfunnsteori frigjør seg fra sin binding til nasjonalstaten («metodologisk nasjonalisme») og legger mer vekt på det han kaller «metodologisk kosmopolitanisme» (Beck og Sznaider, 2006).

Som nevnt innebærer både World-System-analysene, Luhmanns systemteori, Becks analyser av globaliseringen og Meyers ny-institusjonalisme en eksplisitt sosiologisk tilnærming til menneskerettighetene. De styrer unna all universalisering og normativitet. På den måten distanserer de seg imidlertid fra

mye av det som er menneskerettighetenes substans, og de bekrefter kanskje dermed oppfatninger som går i retning av at sosiologien ikke evner å forholde seg til deres moralfilosofiske forutsetninger. Bryan S. Turner representerer derfor en sosiologisk tilnærming som går i en annen retning enn den samfunnsteoretiske og historisk-empiriske tilnærmingen. Hans fokus er mennesket og menneskeverdet i globaliseringens tid (Turner, 1990; 1993; 2006). For ham er begrepet *citizenship* med alt hva det innebærer i forbindelse med borgerlige rettigheter (og plikter) helt sentralt. Hans argument er at et slikt begrep ikke lenger entydig kan forankres i nasjonalstaten, men at det også må implisere rettigheter av en mer universell karakter. Han argumenterer særlig for at mennesket som biologisk vesen må kunne sies å ha en del rettigheter som er av ontologisk karakter. På den måten søkes den sosiologiske begrunnelsen lagt i mennesket (kroppen) som natur. I tillegg til å argumentere ut fra at statsløse (flyktninger og asylsøkere) må sikres rettigheter, viser han også til at menneskerettighetene først og fremst bidrar til å sikre svake grupper. Turner styrer eksplisitt bort fra samfunnsteori og sosiologisering, men hans fokus på *citizenship* innebærer likevel klare samfunnsteoretiske premisser, slik vi leser ham.

4. Menneskerettigheter som sosiologisk tema

I denne siste seksjonen ønsker vi å fokusere på menneskerettighetene som gjenstand for empiriske sosiologiske studier. De skaper atskillige konflikter og mye støy. Mye av dette kan forbindes med deres egen utforming og struktur, vel også med deres tette kobling til politikken og rettens kommunikasjon (Evans, 2005). Dette er da også et sentralt tema i mye av diskusjonen rundt rettighetene: hvordan skal forholdet mellom nasjonalstatlig politikk (og rett) og de universaliserende og globalt forpliktende rettighetene være? Hva slags nasjonalstat krever rettighetene? I og for seg kan man si at dette er problemstillinger som primært angår statsvitenskapen og rettsvitenskapen, men hvis vi holder fast ved at rettighetene er uttrykk for bestrebelsers på å regulere forholdet menneske/samfunn i verdenssamfunnet, så angår de også sosiologien, men sosiologien må holde fast ved at det er samfunnet som må utgjøre det tematiske sentrum, ikke rettighetene som sådan.¹⁴ Når vi nå skal forsøke å identifisere noen mulige sosiologiske tilnærminger av empirisk karakter, legger vi derfor til grunn at slike studier først og fremst må ha som mål å kunne utvikle kunnskap som forteller noe om «rettighetenes samfunn». Vi skal forsøke å syntetisere dette gjennom å formulere noen tematiske områder som vi opplever som sosiologisk interessante og relevante. Det er neppe så mye nytt vi bringer til torgs, men vi holder altså fast ved at oppgaven må være å knytte dette til et genuint sosiologisk perspektiv.

A. Det første vi vil trekke frem, handler om det vi kan kalle menneskerettighetenes *velferdsaspekt*. Dette omhandler så å si rettighetenes mest manifeste krav i forhold til sult, nød og elendighet, og det har følgelig med ulikhet og eksklusjon å gjøre. Vi tenker imidlertid ikke bare på de rettigheter som eksplisitt er formulert som velferdskrav (helse, utdanning, sosiale rettigheter m.v.), men også på de mer fundamentale rettighetene (for eksempel frihet og likhet).¹⁵ Rettighetene skal, ut fra et slikt perspektiv, bidra til å løse sosiale problem, nærmere bestemt å sikre sosial inklusjon, og spørsmålet er om de bidrar til noe slikt. Hvis man følger Meyers og Luhmanns tenkemåte, følger det antakelig at politikken i overskuelig framtid fortsatt vil være forankret i nasjonalstaten (Meyer m.fl., 1997), hvilket innebærer en rekke spørsmål om nasjonalstatens oppgaver og utforming i verdenssamfunnet (Østerud, 1999; Beck, 2006). Først og fremst gjelder det spørsmål om borgerretter (*citizenship*), slik Turner har argumentert for, men det omfatter også spørsmål knyttet til statens forpliktelser når det gjelder velferdsoppgaver (velferdsstat).¹⁶ Forutsetter ikke rettighetene en velferdsstat, og hvilken stat skal i så fall det være? Det kan imidlertid ikke entydig konkluderes med at utviklingen går i en slik politiserende retning. Hvis man betrakter de politiske imperativ som er satt av Verdensbanken, IMF og WTO, er det jo snarere neo-liberalistisk avpolitisering som har vært normen (Jaeger, 2007). Vi skal ikke gå ytterligere i detalj, men sett i globalt perspektiv bør dette åpne opp for interessant sosiologisk forskning på mange måter.

Likeledes bør tematikken også studeres ut fra de vestlige velferdsstaters kontekst. Eksempelvis er de fleste velferdsordninger av universell karakter, i det minste gjelder det i Skandinavia hvor de også hovedsakelig er skattefinansierte, men vi ser ofte at disse ordningene utfordres av økte krav om partikulær behandling (rett til ulikhet) begrunnet i rettighetene (som rett til dødshjelp, rett til fritak fra undervisning m.v.). Ikke minst finnes det også et viktig inntak når det gjelder spørsmål om eksklusjon, slik vi kjenner det fra flyktninger og asylsøkere som ekskluderes fra velferdsstatlige rettigheter (Moe, 1998). Det sosiologiske spørsmålet er jo på mange måter et spørsmål om hvordan rettighetene faktisk virker når det gjelder å inkludere mennesket som individ. Tematikken omfatter imidlertid mange aspekt. Dels handler det om hvor mye kompleksitet rettighetene utvikler. Dels handler det om deres krav til toleranse og aksept av variasjon og særegenhet.

B. Det andre problemfeltet velger vi å kalle det *moralske aspektet*. Dette er en side ved rettighetene som motiverer moralfilosofene, men det ligger også mange viktige sosiologiske tema her (Sjoberg, Gill og Williams, 2001). En henvisning til Durkheims prosjekt kan muligens være tilstrekkelig, og vi spør da etter de eventuelle kollektive verdier av global/universell karakter som rettighetene måtte implisere, eller som eventuelt utvikles gjennom at de brukes og

tematiseres. Turners betoning av de normative føringer som ligger i menneskeverdet (og krenkelser av dette) gir ett mulig inntak.

Ikke minst er dette også en tematikk som er nær forbundet med funksjonssystemenes/institusjonenes utvikling i verdenssamfunnet. Den gjennomgående sosiologiske oppfatningen er at dette enorme, komplekse og heterogene samfunnet ikke er noen moralsk struktur (moralisk fellesskap), men snarere at moral har dårlige vilkår ved at de ulike, ofte globalt virkende funksjonssystem (økonomien, retten, politikken, vitenskapen m.v.) blir mer og mer monologisk fokusert mot sine funksjoner og at moral tenderer mot å bli sekundær, eller redusert til funksjonsspesifikk (profesjons)etikk. Til dette hører også spørsmål om det vi kan kalle legitimiteten til eventuell moralsk intervensjon, dvs. krig på grunnlag av rettighetene, slik vi kjenner det fra Kosovo (eller fra Rwanda, hvor det ikke ble intervenert).¹⁷ Man kan mene ulikt om dette, men fra et sosiologisk perspektiv må det likevel være interessant å få vite mer om hvordan rettighetene virker med hensyn til moral. Det er mye som tilsier at de virker moralsk aktiviserende, men fører dette til at de også virker normerende og handlingsregulerende, enn si sosialt integrerende? Hva slags moral er det i så fall vi snakker om? I siste instans er det mye som tyder på at dette punktet handler om sosiologiske studier av rettighetene som mekanisme for integrasjon.

C. Som et tredje problemfelt for sosiologisk tilnærminger til menneskerettighetene, vil vi anføre det vi kaller *meningsaspektet*. Man kunne også kalt det for kunnskapsaspektet. Tenker man i weberianske termer, slik Meyer gjør, er det også nærliggende å snakke om det som rasjonalitetsaspektet, for det handler i stor grad om rettighetenes handlingsorienterte effekt.

Vi tenker altså på de mange semantiske former, konstruksjoner og logiske sammenhenger som kommunikasjonen rundt rettighetene utvikler. Særlig gjelder dette begrep om det mennesket som er bærer av rettighetene; aktørbegrepet som impliseres (Meyer og Jepperson, 2000). Alt dette inngår på ulike måter i våre forståelser av fenomen, problem og oppfatninger av hva som er nærliggende, logiske løsninger. I den forstand handler det om hvordan rettighetene utvikler og former våre forventninger. Vi tenker da ikke bare på problem vedrørende forventningsinflasjon, kravmentalitet og rettsliggjøring av ekspanderende behov, men også spørsmål som angår begrep om normalitet og spørsmål om hvordan hendelser og handlinger overhodet tolkes og forstås gjennom det vi kan kalle rettighetenes semantikk. Her er det nærliggende å tenke på komparative studier av ulike art. Én ting er sammenligninger ut fra kultur, grupper og lignende, men det er også grunn til å minne om at sammenligninger av historisk karakter bør kunne være fruktbare. Fører de til Webers *Entzauberung* av verden?

D. Det fjerde problemområdet velger vi å kalle konfliktraspektet ved rettighetene. Maktaspektet kan man sikkert også snakke om, for det handler også om hvem som kan knytte rettighetene til makt. I World-System Analysis er dette aspektet tematisert, først og fremst i forhold til krav om liberalisering på det økonomiske og rettslige området. Rett nok er det så at rettighetene er skapt for å oppnå det gode, men de utvikler også atskillige konflikter, endog kriger (humanitær intervensjon). I og for seg ligger det i rettigheters vesen at de med-fører konflikter, ikke minst når de skal håndteres gjennom moderne rett (Anleu, 1999). Også her finnes det mange inntak fra spørsmål vedrørende enkeltmenneskers atferd (rettighetsfanatisme) til konflikter mellom grupper og stater. Eksempelvis innebærer jo rettighetene i seg selv motsigelser og konflikter, slik vi kjenner det som problem knyttet til kravet om frihet i forhold til kravet om likhet. Ofte fremstår dette som spørsmål om grenser og normer, for eksempel om rettighetene innebærer begrensninger i forhold til enkeltmenneskers og gruppers forutsetninger, slik vi kjenner det fra konflikter i forhold til mentalt syke menneskers rettigheter med hensyn til frihet og likhet, eller konflikter som angår krav om særbehandling når det gjelder velferdstjenester. Det sosiologisk interessante ligger i den kompleksitet som rettighetene utvikler.

Vi stopper denne knappe gjennomgangen her, vel vitende om at sosiologien sikkert kan trekke frem flere sider ved menneskerettighetene enn de som her er nevnt. De som er opptatt av det moderne som et «informasjonssamfunn», vil kanskje savne en sterkere betoning av rettighetene som uttrykk for massemedias globalisering. De som legger vekt på dets preg av et «risikosamfunn», savner muligens en sterkere tematisering av rettighetene som uttrykk for fare og katastrofe. Det er altså ikke noen enkel sak å avgrense menneskerettighetene som sosiologisk tema, men det betyr først og fremst en erkjennelse av at de er uttrykk for det moderne verdenssamfunnets kompleksitet. Slik sett innebærer dette en erkjennelse av at sosiologiens oppgave primært må ligge i å beskrive nettopp dette, altså å bidra til refleksjon over rettighetenes effekter, muligheter og begrensninger. Vår oppfatning er at dette er en sosiologisk oppgave av stor betydning.

5. Oppsummering

Det er ikke til å komme fra at menneskerettighetene representerer en sosiologisk utfordring både når det gjelder deres ontologiske og normative innhold. Som en empirisk forpliktet vitenskap er sosiologien avhengig av å styre unna ideologiske og metafysiske premisser, og den er følgelig også forpliktet til å holde normative utsagn under kontroll. I sitt vesen betyr det at faget må tilstrebe en viss saklig distanse til sitt tema. I tillegg kommer det altså at sosiologien først og fremst har sosiale forhold som sitt tema, ikke menneskelige egen-

skaper som sådan, enn si normative postulat om slike egenskaper. Menneskerettighetene representerer derfor en rekke forutsetninger som sosiologien ikke umiddelbart kan akseptere. En slik aksept ville være naivt.

Vi gjentar derfor at sosiologiens oppgave må være å studere rettighetene som fenomen i samfunnet, nærmere bestemt som uttrykk for det moderne verdenssamfunnets bestrebelser på å regulere forholdet menneske/samfunn. De handler jo om å gi orienteringer, forståelser, kriterier, normeringer og forventninger i dette forholdet, og slik sett handler de også om moderne menneskers identitet, altså en klassisk sosiologisk tematikk. Hvordan kan vel det komplekse og dynamiske verdenssamfunnet sikre en slik enhet gjennom å tildele mennesket omfattende rettigheter? Slik vi ser det, ligger det derfor en viktig oppgave i å kunne beskrive skikkelig hva rettighetene faktisk omhandler, utvikle forklarende teori og hypoteser samt å studere hvordan de faktisk fungerer.

Noter

- 1 Vi takker de to anonyme konsulenter for konstruktive kommentarer.
- 2 König (2002) fokuserer på Durkheim og Weber.
Når det gjelder Marx, er hans tekst om jødespørsmålet vår referanse (2003). Det skal også nevnes at Edmund Burke og Jeremy Bentham var kritiske. Burkes konservative kritikk baserte seg på hans dystre erfaring fra den franske revolusjon, og hans poeng gikk ut på at rettighetene var noe kunstig, a-historisk og a-politisk, noe vedtatt uten blick for historie og kultur. Bentham karakteriserte ideen om absolutte og universelle rettigheter som «non-sense upon stilts», altså en tenkemåte som så å si fokuserer på midler uten tanke på målet, noe som han fant uforenlig med utilitarismens bærende prinsipp (Waldron, 1987).
- 3 Parsons (1971) tematiserte rettighetene ut fra funksjonalistisk og evolusjonsteoretisk perspektiv. Hans tese var at de må leses som uttrykk for det moderne samfunnets bestrebelser på integrasjon gjennom rettsmediet. Det gjorde i og for seg også Weber, men der Weber forholdt seg kritisk til menneskerettighetenes integrative funksjon, er det snarere grunn til å si at Parsons oppfattet dette som en harmoniserende mekanisme. Det er ellers grunn til å fremholde at det ligger en interessant argumentasjonslinje vedrørende rettighetene fra Weber og Durkheims oppfatninger via Parsons til ny-institusjonalismen (Meyer) og moderne systemteori (Luhmann).

- 4 Det vil føre for langt å beskrive systemet, men det består, enkelt sagt, av flere internasjonale konvensjoner som er ratifisert av de fleste stater, og mange stater har inkorporert dette i nasjonal lovgivning. Norge fikk for eksempel en egen menneskerettighetslov i 1999.
- 5 Den filosofiske diskusjon om rettighetene er omfattende, og den gir et viktig inntak når det gjelder deres begrepsmessige bestemmelse, men den er svak når det gjelder konkrete empiriske forhold (Habermas, 1996; Rorty, 1998).
- 6 I denne seksjonen må vi begrense oss til en knapp og skissemessig fremstilling.
- 7 Debatten om «Asian values» var særlig aktiv på 90-tallet (anført av antropologene). I dag er nok bildet mer nyansert. (Donnelly, 2003, kap. 7).
- 8 Humanitær intervensjon er også krig, eller intervensjon med krigens midler (jf. Kosovo). At menneskerettighetene skal legitimere krig er antakelig et av de mest fundamentale spørsmål i vår tid.
- 9 Det er Meyer og Luhmann som bruker «verdenssamfunnet» som begrep. Andre begrep er «world system» (Wallerstein) og «globalisering» (Beck og Turner). Begrepene er ikke identiske, men vi problematiserer ikke dette. Det skulle ellers fremgå av teksten av vi tenker ut fra begrepet «verdenssamfunn».
- 10 Man kan også nevne Jürgen Habermas (1996) i denne sammenhengen, men vi leser ikke hans refleksjoner over menneskerettighetene som sosiologisk samfunnsteori, snarere som politisk filosofi. Hans argument er, kort sagt, at rettighetene gir viktige forutsetninger for liberalt demokrati (deltakelse i rasjonell diskurs).
- 11 Verdensbanken, WTO og IMF er organisasjoner innen det økonomiske systemet (ikke politikk eller rett). Deres kommunikasjon er knyttet til økonomi. Når de argumenterer for «frihet», er det ikke med referanse til menneskerettighetene, men begrunnet i oppfatninger om økonomisk effektivitet.
- 12 Albert og Hilkermeier (2004) inneholder flere artikler som også handler om Luhmanns forståelse av menneskerettighetene.
- 13 Vi lar være å oversette begrepet, for Beck er opptatt av å gi det en egen bestemmelse.
- 14 Vi minner om at rettighetene i våre dager ofte kobles til politiske krav om

parlamentarisk demokrati, liberalisering av handel og rettsstatlige ordninger. Dette er en politisk kontekst som vi ikke tematiserer, men den innebærer mange sosiologiske spørsmål, for eksempel spørsmål om dette er en utvikling som gagnar de svakeste. Afrikanske og latinamerikanske lands utvikling kan muligens fortelle noe mer nyansert om dette (Hafner-Burton og Tsutsui, 2005).

- 15 Oppfatningen av politiske og sivile rettigheter som mer fundamentale enn de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene er diskutabel. Under den kalde krigen ble de politiske og sivile rettighetene betont fra vestlig hold, mens østblokken betonte de økonomiske, sosiale og kulturelle. Begrepet viser også til moralfilosofiske bestrebelse på å hierarkisere rettighetene, for eksempel ved å skille mellom «absolutte» (universelle) og historisk-kontingente rettigheter.
- 16 Turner (2006) har eksempelvis argumentert for at rettighetene bør kobles til en eller annen form for global skatt (jf. Tobin-skatten). Et spørsmål som har vært diskutert, gjelder globale minstekrav til pensjon.
- 17 USAs «war on terror» må også kunne karakteriseres som «moralisk krig».

Referanser

- Albert, M. og Hilkermeier, L. (red) (2004) *Observing International Relations: Niklas Luhmann and World Politics*. London: Routledge.
- Anleu, S. R. (1999) 'Sociologists confront human rights: the problem of universalism', *Journal of Sociology* 35: 198–212.
- Bauer, J. R. og Bell, D. A. (1999) *The East Asian Challenge for Human Rights*. Cambridge: Cambridge UP.
- Beck, U. (2006) *The Cosmopolitan Vision*. Cambridge: Polity.
- Beck, U. og Beck-Gernsheim, E. (2002) *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: SAGE.
- Beck, U. og Sznaider, N. (2006) 'Unpacking cosmopolitanism for the social sciences: a research agenda', *The British Journal of Sociology* 57: 1–23.
- Bobbio, N. (2001) *Rättigheternas epok*. Göteborg: Daidalos. Bornschier, V. (1999) 'The Civilizational Project and Its Discontents: Toward a Viable Market Society?', *Journal of World-Systems Research* 2: 165–185.
- Chase-Dunn, C. (1999) 'Globalization: A World-System Perspective', *Journal of World-Systems Research* 5: 165–185.
- Chase-Dunn, C. og Grimes, P. (1995) 'World-Systems Analysis', *Annual Review of Sociology* 21, 387–417.

- Delanty, G. (2000) *Citizenship in a Global Age: Society, Culture, Politics*. Buckingham: Open UP.
- Donnelly, J. (2003) *Universal Human Rights in Theory and Practice*. Ithaca: Cornell UP.
- Evans, T. (2005) *The Politics of Human Rights: A Global Perspective*. London: Pluto.
- Habermas, J. (1996) *Between Facts and Norms*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Hafner-Burton, E. M. og Tsutsui, K. (2005) 'Human Rights in a Globalizing World: The Paradox of Empty Promises', *American Journal of Sociology* 110: 1373–1411.
- Jaeger, H.-M. (2007) 'Global Civil Society and the Political Depoliticization of Global Governance' *International Political Sociology* 1: 257–277.
- König, M. (2002) *Menschenrechte bei Durkheim und Weber: Normative Dimensionen des soziologischen Diskurs der Moderne*. Frankfurt a.M.: Campus.
- Levy, D. og Sznajder, N. (2006) 'Sovereignty Transformed: A Sociology of Human Rights', *The British Journal of Sociology* 57: 657–676.
- Luhmann, N. (1993) *Das Recht der Gesellschaft*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Luhmann, N. (1997) *Die Gesellschaft der Gesellschaft 2*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Marx, K. (2003) 'On the Jewish Question', i L. Alcoff og E. Mendieta (red) *Identities: Race Class, Gender and Nationality* (s. 17–28). Oxford: Blackwell.
- Matlary, J. H. (2004) 'The Legitimacy of Military Intervention: How Important is a UN Mandate?', *Journal of Military Ethics* 3: 129–141.
- Meyer, J. W. (2000) 'Globalization: Sources and Effects on National States and Societies', *International Sociology* 15: 233–248.
- Meyer, J. W., Boli, J. Thomas, G. M. og F. O. Ramirez (1997) 'World Society and the Nation-State', *American Journal of Sociology* 103: 144–181.
- Meyer, J. W. og Jepperson, R. L. (2000) 'The «Actors» of Modern Society: The Cultural Construction of Social Agency', *Sociological Theory* 18: 102–120.
- Moe, S. (1998) 'Eksklusjonens problem i det moderne', *Nordisk sosialt arbeid* 4: 225–230.
- Moe, S. (2001) 'Verdenssamfunnet', *Dansk Sociologi* 12(2): 63–75.
- Parsons, T. (1971) *The System of Modern Societies*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Renteln, A. D. (1990) *International Human Rights: Universalism Versus Relativism*. London: Sage

- Rorty, R. (1998) *Truth and Progress*. Cambridge: Cambridge UP.
- Sjoberg, G., Gill, E. A. og Williams, N. (2001) 'A Sociology of Human Rights', *Social Problems* 48: 11–47.
- Strange, S. (1996) *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge: Cambridge UP.
- Turner, B. S. (1990) 'Outline of a Theory of Citizenship', *Sociology* 24: 189–217. Turner, B. S. (1993) 'Outline of a Theory of Human Rights', *Sociology* 27: 489–512. Turner, B. S. (2006) 'Global Sociology and the Nature of Rights', *Societies Without Borders 1*: 41–52.
- Verschraegen, G. (2002) 'Human Rights and Modern Society: A Sociological Analysis from the Perspective of Systems Theory', *Journal of Law and Society* 29: 258–281.
- Waldron, J. (red) (1987) «Nonsense upon Stilts»: *Bentham, Burke and Marx on the Rights of Man*. London: Methuen.
- Wallerstein, I. (1991) *Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System*. Cambridge: Cambridge UP.
- Østerud, Ø. (1999) *Globaliseringen og nasjonalstaten*. Oslo: Gyldendal.